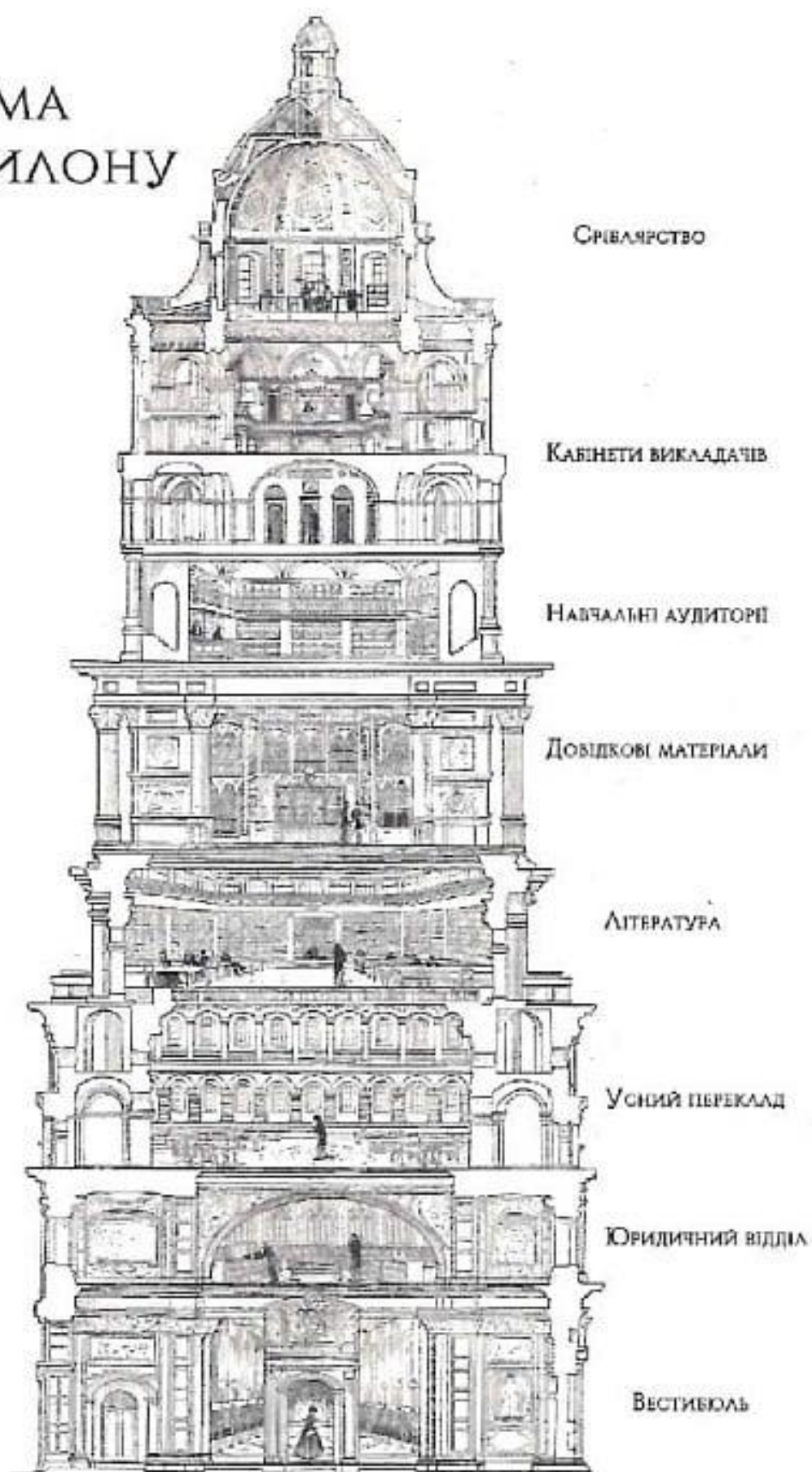
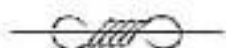

ОКСФОРД

СХЕМА ВАВИЛОНУ

*Зауваги авторки
стосовно її зображення історичної Англії
та Оксфордського університету зокрема*

Проблема з написанням роману про Оксфорд полягає в тому, що ті, хто бував в Оксфорді, ретельно вивчатимуть текст і визначатимуть, чи твоя репрезентація не суперечить їхнім спогадам про це місце. Ще гірше, якщо ти американка, котра пише про Оксфорд, бо ж хіба американці бодай щось розуміють? Скажу декілька слів на свій захист.

«Вавилон» — це художній роман про уявний світ, і події в ньому розгортаються у фантастичній версії Оксфорда 1830-х років, чия історія докорінно змінена срібляцтвом (про це трохи згодом). І все ж я намагалася, наскільки можливо, не відступати від історичних описів життя раннього вікторіанського Оксфорда, переінакшуючи факти лише тоді, коли це було необхідно для сюжету. Описуючи Оксфорд початку XIX століття, я покладався передусім на дуже цікаву працю Джеймса Дж. Мура «The Historical Handbook and Guide to Oxford» (1878), а також на VI та VII томи «The History of the University of Oxford» за редакцією М. Брока та М. Кертойза (1997 і 2000 відповідно).

У питаннях риторики та загальних особливостей життя (наприклад, оксфордського сленгу початку XIX століття, що дуже відрізняється від сучасного)¹ я спиралася на першоджерела, як-от «A History of the Colleges, Halls, and Public Buildings Attached to the University of Oxford, Including the Lives of the Founders» (1810) Алекса Чеммерса, «Recollections of Oxford» (1868) Джорджа Кокса, «Reminiscences Chiefly of Oriel College and the Oxford Movement» (1882) Томаса Мозлі та «Reminiscences of Oxford» (1908) Вільяма Таквелла. Оскільки художні твори можуть чимало розповісти нам про тодішнє життя або принаймні те, як його сприймають, я також почерпнула

¹ Наприклад, перебуваючи в Оксфорді, я кожного разу не туди, щоб згось поговорити про Гай-стріт із артиклем — *The High*, патонієць Джордж Кокс стверджує протинаєжжж. [*Гітн і Віллі в посторіакошійх вавилонскіх прівліах перифіаіама півліао прівліаіама авіаіаіама, у авіадратіаіаіах авіадратіаіаіах курсіаіаіама — перекладаіаіама та редаіаіаіама авіадратіаіаіама авіадратіаіаіама.*]

подробиці з «The Adventures of Mr. Verdant Green» (1857) Катберта Біда, «Tom Brown at Oxford» (1861) Томаса Гюзета та «The History of Pendennis» (1850) Вільяма Теккерея. В іншому я покладалася на спогади та уяву.

Для тих, хто обізнаний з Оксфордом і кому схочеться крикнути: «Ні, все не так!», я зроблю декілька зауваг. Оксфордського союзу не існувало до 1856 року, тож у романі я посилаюся на його попередника, Об'єднане дискусійне товариство (засноване 1823 року). Моє улюблене кафе «Vaults & Garden» з'явилося лише в 2003 році, але я провела там так багато часу (і з'їла так багато сконів), що не могла відмовити Робіну й компанії в такому задоволенні. Не існує й пабу «Покручений корінь», про який згадано в романі, принаймні я не знайшла в Оксфорді закладу з такою назвою. Також на Вінчестер-роуд немає кафетерію «У Тейлора», хоч мені подобається «Taylor's» на Гай-стріт. Меморіал мучеників в Оксфорді існує, але його завершили лише 1843 року — через три роки після фіналу роману. Я трохи змінила дату спорудження задля гарної згадки. Коронація королеви Вікторії відбулася в червні 1838 року, а не 1839-го. Залізничну лінію Оксфорд—Паддінгтон заклали лише в 1844 році, але в романі вона з'являється на декілька років раніше з двох причин: по-перше, це має сенс з огляду на змінену історію, а по-друге, мені потрібно було, щоб персонажі могли швидше дістатися до Лондона.

Я дозволила собі багато художніх відступів в описі пам'ятного балу, тож він скидається радше на сучасний Оксбриджський травневий бал, аніж на подію початку вікторіанської доби. Наприклад, я чудово знаю, що устриці були основною їжею тогочасних бідняків, але вирішила зробити їх делікатесом, бо саме таким було моє перше враження від Травневого балу в коледжі Магдалени в Кембриджі — гори устриць на льоду. (Я не взяла сумочку, тож в одній руці тримала телефон, келих шампанського та устрицю й врешті пролила шампанське на чудові туфлі літнього пана.)

Декого може спантеличити розташування Королівського інституту перекладу, також званого як Вавилон. Це тому, що я трохи змінила географію, аби для нього було місце. Уявіть зелену ділянку між Бодліанською бібліотекою, Шелдонівським театром і Камерою Редкліффа. А тепер збільште її та розмістіть Вавилон у центрі.

Якщо знайдете ще якісь невідповідності, будь ласка, нагадайте собі, що це художній роман.

РОЗДІЛ I

Que siempre la lengua fue compañera del imperio; y de tal manera lo siguió, que junta mente començaron, crecieron y florecieron, y después junta fue la caída de entrambos.

Мова завжди є вірною сунутницею імперії, тож разом вони зароджуються, зростають і сягають розквіту. А згодом разом і занепадають.

Антоніо де Небріха
«Граматика іспанської мови»

Поки професор Річард Ловелл торував шлях вузькими вулицями Кантона, шукаючи вицвілу адресу із записника, живим у будинку лишився тільки хлопчик.

Повітря було важким, підлога — слизькою. Біля ліжка стояв неторканий глечик з водою. Спершу хлопчик був надто наляканий блювотою, щоб пити, а тепер йому вже не ставало сили підняти глечик. Він досі був при тямі, хоч і повсякчас провалювався в дрімотне забуття напівсну. Він знав, що зовсім скоро забудеться глибоким сном і вже не прокинеться. Саме так сталося з його бабусею і дідусем тиждень тому, а день по тому з тітоньками, а ще через день із міс Бетті, англійкою.

Його мати відійшла вранці. Хлопчик лежав біля її тіла, спостерігаючи, як на шкірі проступають синюшність і багрянець. Останнім її словом було його ім'я два безгучні склади, промовлені самими

вустами. А тоді лице обм'якло і перекошилося. Язик вивалився з рота. Хлопчик пробував заплющити її помутнілі очі, але повіки однаково повзли вгору.

Коли професор Ловелл постукав у двері, йому ніхто не відчинив. Ніхто не скрикнув від несподіванки, коли він вломився до будинку. У сусідніх кварталах орудували мародери, і хоч у цьому домі цінних речей було небагато, хлопчик із матір'ю замкнулися, воліючи мати декілька годин спокою, перш ніж хвороба забере і їх. Хлопчик чув гуркіт на першому поверсі, але не міг себе змусити ним перейматися.

На той час йому хотілося лише померти.

Професор Ловелл піднявся сходами, перетнув кімнату й довго стояв над хлопчиком. Він не помітив — або вирішив не помічати — мертвої жінки на ліжку. Хлопчик лежав нерухомо в його тіні, розмірковуючи, чи ця висока й бліда постать прийшла забрати його душу.

— Як відчуваєшся? — запитав професор Ловелл.

Дихання хлопчика було надто утруднене, щоб відповісти.

Професор Ловелл опустився на коліно біля ліжка. Дістав з передньої кишені тонкий срібний зливочок і поклав хлопчикові на голі груди. Хлопчик здригнувся: метал жалив крижаним холодом.

— *Triacle*, — промовив професор Ловелл спершу французькою. А тоді англійською додав: — *Treacle*.

Зі зливка полилося слабке біле сяйво. А потім нізвідки почувся химерний звук: дзенькіт, спів. Хлопчик застогнав і перевернувся на бік, його язик безладно молотився в роті.

— Потерпи, — пробурмотів професор Ловелл. — Ковтни, відчуй смак.

Секунди спливали. Дихання хлопчика вирівнялося. Він розплющив очі. Тепер він бачив професора Ловелла чіткіше й міг розрізнити сірі очі та горбатий ніс (так званий *inivbi*, орлиний ніс), що могли належати лише іноземцю.

— Як тепер відчуваєшся? — запитав професор Ловелл.

Хлопчик ще раз глибоко вдихнув. А потім промовив несподівано гарною англійською:

— Солодко. На смак дуже солодко...

— Добре. Це означає, що подіяло, — професор Ловелл сховав зливочок у кишеню. — Тут є ще хтось живий?

— Ні, — прошепотів хлопчик. — Лише я.

— Є щось таке, що ти не хочеш залишати?

Хлопчик помовчав якийсь час. Муха сіла на щоку його матері й поповзла по носу. Він хотів був її відігнати, але не знайшов у собі сили підняти руку.

— Я не можу взяти тіло, — сказав професор Ловелл. — Туди, куди ми поїдемо.

Хлопчик довго вдивлявся в материше обличчя.

— Книжки, — нарешті озвався він. — Під ліжком.

Професор Ловелл схилився до ліжка й дістав чотири товсті томи. Книжки були англійською, корінці затерлись, а деякі сторінки стали такими тонкими, що написане майже неможливо було прочитати. Професор погортав книги, мимоволі всміхнувся й поклав їх у сумку. А тоді підхопив вихудлого хлопчика на руки і виніс із будинку.

У 1829 році моровиця, що згодом стала відома під назвою «азійська холера», поширилася з Калькутти через Бенгальську затоку на Далекий Схід — спершу в Сіам, тоді в Манілу, потім до узбережжя Китаю — на торгових суднах, чії зневоднені моряки з запаленими очима скидали свої нечистоти в Перлову річку, де тисячі людей брали воду для пиття, прали, плавали і милися. Хвороба захлиснула Кантон, наче припливна хвиля, стрімко перекинувшись від доків на острівні житлові райони. Квартал, у якому жив хлопчик, вимер за лічені тижні, цілі родини безпорадно згасали в своїх будинках. Коли професор Ловелл забрав хлопчика з Кантона, всі інші жителі тієї вулиці вже були мертві.

Про це хлопчик дізнався, коли прокинувся в чистій, добре освітленій кімнаті в Англійській факторії, загорнутий у такі м'які й білі ковдри, яких не бачив у житті. Та це лише трохи послабило його неприємні відчуття. Було страшенно спекотно, а язик здавався важким, мов шерехатий камінь. Він немовби пиряв над власним тілом. Щоразу, коли професор говорив, гострі ікла вгризалися малому в скроні, а перед очима з'являлися червоні спалахи.

— Тобі дуже пощастило, — сказав професор Ловелл. — Ця хвороба вбиває майже все, чого торкається.

Хлопчик пильно дивився на нього, зачарований довгим обличчям іноземця та світло-сірими очима. Якщо він розосереджував погляд, чужоземець перетворювався на велетенського птаха. На ворона. Ні, сокола. На когось жорстокого й сильного.

— Ти мене розумієш?

Хлопчик зволожив потріскані губи й щось пробурмотів. Професор Ловелл похитав головою:

— Англійською. Говори англійською.

У хлопчика пекло в горлі. Він закашлявся.

— Я знаю, що ти говориш англійською, — у голосі професора Ловелла чулося попередження. — Використовуй її.

— Мама, — видихнув хлопчик. — Ви забули про маму.

Професор Ловелл не відповів. Він різко підвівся і, перш ніж піти, обтрусив коліна, хоча хлопчик не міг збагнути, як порох устиг осісти на них за ті декілька хвилин, що професор просидів біля нього.

Наступного ранку хлопчик спромігся з'їсти миску бульйону і його не знудило. Ще через день він зумів підвестись і в голові майже не паморочилося, хоч коліна тремтіли від недуги так, що йому довелося схопитися за ліжко, аби не впасти. Гарячка відступила, апетит поліпшився. Коли він прокинувся трохи згодом того дня, то побачив замість миски тарілку з двома товстими скибками хліба й ростбіф. Зголоднілий, він жадібно з'їв усе руками.

Удень він здебільшого міцно спав, хоч цей сон постійно переривала місіс Пайпер — життєрадісна опасиста жіночка, яка заходила, щоб збити йому подушки, покласти на чоло приємно прохолодний вологий компрес, і розмовляла англійською з таким виразним акцентом, що хлопчику доводилося перепитувати її по кілька разів.

— От Господи, — прищмокнула вона, коли він уперше попросив її повторити. — Це ж ти ще ніколи шотландців не зустрічав.

— Шотландців? Хто такі шотландці?

— Не хвилюйся, — вона поплескала його по щоці. — Дуже скоро дізнаєшся більше про Велику Британію.

Того вечора місіс Пайпер принесла хлопчику вечерю — знову хліб і яловичину — разом з новиною, що професор хоче бачити його в своєму кабінеті.

— Це нагорі. Другі двері праворуч. Але спершу поїж, він нікуди не дінеться.

Хлопчик швидко поїв і з допомогою місіс Пайпер вдягнувся. Він не знав, звідки взявся одяг, бо все вбрання було західного стилю й надивовижку добре сіло, хоч він і був худорлявий та низький. Але хлопчик був надто втомлений, щоб розпитувати.

Підіймаючись сходами, він тремтів. Чи від втоми, чи від хвилювання, не міг сказати. Двері до професорового кабінету були зачинені. Хлопчик постояв трохи, заспокоїв дихання, а тоді постукав.

— Заходьте! — гукнув професор.

Двері виявилися дуже важкими. Щоб відчинити їх, хлопчику довелося навалитися всім тілом. Його одразу приголомшив густий чорнильний запах книжок. У кабінеті книжки були всюди. Частина акуратно випикувана на полицях, натомість інші неохайно складені хиткими пірамідами по всій кімнаті; деякі лежали на підлозі, на столах, безладно розставлених у тьмяному лабіринті.

— Он туди, — сказав професор.

Його майже не було видно за книжковими пафами. Хлопчик обережно пробирався кімнатою, остерігаючись різким рухом завалити піраміди.

— Не соромся. — Професор сидів за великим столом, закладеним книжками, паперами й конвертами. Він жестом показав хлопчику сісти навпроти. — Ти мав змогу багато читати? Англійська не проблема?

— Трохи читав. — Хлопчик обережно присів, намагаючись не наступити на книжки, розкидані під ногами, а саме, як він зауважив, на мандрівні нотатки Річарда Гаклофта. — У нас було небагато книжок. Зазвичай я перечитував те, що мав.

Для того, хто ніколи не виїжджав за межі Кантона, англійською хлопчик говорив напрочуд гарно. Він мав лише ледь помітний акцент. То завдяки англійці, міс Елізабет Слейт, яку хлопчик називав міс Бетті і яка мешкала в їхньому будинку скільки він себе пам'ятав. Хлопчик ніколи не розумів до кінця, що вона там робила (його родина не була достатньо заможною, щоб наймати слуг, не кажучи вже про іноземку), але хтось платив їй, бо вона не поїхала, навіть коли розгорілася моровиця. Кантонською вона розмовляла непогано, достатньо для того, аби дати собі раду в місті, але з хлопчиком спілкувалася виключно англійською. Схоже, що її єдиним обов'язком було дбати про нього; і саме завдяки розмовам з нею, а згодом — із британськими моряками в доках хлопчик почав спілкуватись англійською вільно.

Читав він краще, ніж говорив. Відколи йому виповнилося чотири роки, хлопчик двічі на рік отримував пакунки, вщерть заповнені книжками англійською мовою. Зворотною адресою зазначався

маєток у Гемпстеді, що в передмісті Лондона, і, схоже, це місце навіть для міс Бетті було незнайомим, а тим паче для самого хлопчика. І все ж разом із міс Бетті він сидів біля свічки, старанно водячи пальцем по кожному слову, коли вони читали їх уголос. Коли він став старшим, то цілими днями сидів над потертими сторінками. Але десятка книг заледве вистачало на пів року. Хлопчик завжди перечитував кожну стільки разів, що до прибуття наступної посылки майже завчав тексти напам'ять.

Тепер він зрозумів, хай і не досягнув ширшої картини, що, мабуть, ті посылки надсилав професор.

— Я дуже люблю читати, — тихо промовив він. А потім, подумавши, додав: — І англійська не проблема.

— Дуже добре. — Професор Ловелл узяв з полиці позаду нього книжку і штовхнув її по столу. — Гадаю, цієї ти ніколи не бачив?

Хлопчик глянув на назву: «Багатство народів» Адама Сміта. Похитав головою:

— Вибачте, ні.

— Це добре. — Професор розгорнув книжку посередині й показав: — Почитай мені вголос. Почни звідси.

Хлопчик глутнув, відкашлявся і почав читати. Товщина книжки лякала, шрифт був дуже дрібний, а текст набагато складніший, аніж жваві пригодницькі романи, які він читав з міс Бетті. Хлопчик затинався об незнайомі слова. Що вони означають і як вимовляються, він міг лише вгадувати.

— Спе... спеціальні ви-вигоди, що їх будь-яка країна-коло-о-нізаторка одержує від належних їй кол... колоній, бувають двох видів: по-перше, це ті звичайні вигоди, що їх будь-яка держава от... римує? — хлопчик відкашлявся. — Отримує... від підлеглих їй вол... вол...¹

— Достатньо.

Він і гадки не мав, що тільки-но прочитав.

— Пане, що це...

— Все гаразд, — сказав професор. — Я й не сподівався, що ти зрозумієш міжнародну економіку. Ти гарно впорався. — Він

¹ У книзі IV, розділі VII «Багатства народів» Адам Сміт виступає проти колоніалізму, аргументуючи це тим, що захист колоній — виснажлива ресурсів, а економічна вигода від монополістичної колоніальної торгівлі — ілюзійна. Він писав: «За сучасної системи Велика Британія нічого, окрім збитка, не одержує від свого панування над колоніями». У той час такі погляди були не дуже поширені. [Українською книжка вийшла друком 2018 року у видавництві «Наша форма» у перекладі О. Василюка, М. Межелівської, А. Малицького. Наведені в тексті цитати взято саме з цього видання.]

відклав книжку, потягся до шухляди столу й дістав срібний зливок. — Пам'ятаєш оце?

Хлопчик вражено подивився на срібло широко розплющеними очима, надто насторожений, щоб торкнутися його.

Він уже бачив такі зливки. У Кантоні вони були рідкістю, але всі про них знали. *Іньфулу* — срібні талісмани. Хлопчик бачив їх умонтованими в носі кораблів, стінки паланкінів, а ще їх закріплювали над дверима будинків розпусти в іноземному кварталі. Він ніколи не розумів до кінця, що воно таке, а родичі не могли пояснити. Бабуся називала зливки магічними закляттями багатіїв, металевими амулетами з благословеннями богів. Мама думала, що в них полонили демонів, яких потім прикликали для виконання наказу господаря. Зливки бентежили навіть міс Бетті, яка відверто зневажала давні китайські забобони й постійно критикувала матір хлопчика за улецування голодних привидів.

— Це відьомство, — відповіла вона, коли хлопчик запитав. — Робота диявола, от що то.

Тож хлопчик не розумів призначення *їньфулу* і знав лиш те, що декілька днів тому такий зливок урятував йому життя.

— Ну ж бо, — професор Ловелл простяг зливок хлопчику. — Роздивися. Він не вкусить.

Хлопчик вагався, а тоді взяв срібло обома руками. Зливок був дуже гладенький і холодний на дотик, але в іншому здавався цілком звичним. Якщо там і полонили демона, той добре ховався.

— Можеш прочитати напис?

Хлопчик придивився ближче й помітив, що на зливку і справді акуратно викарбувані слова: з одного боку — англійські літери, з іншого — китайські ієрогліфи.

— Так.

— Промов їх утлос. Спершу китайською, тоді англійською. Дуже чітко.

Хлопчик упізнав китайські ієрогліфи, хоч написання й здавалося трохи дивним, немовби знаки викарбували за зразком, штрих за штрихом, не розуміючи, що вони означають. Напис був такий: 圖圖吞棗.

— *Хулвєнь твєнь дзао*, — він читав повільно, ретельно промовляючи кожний склад. Потім перейшов до напису англійською: — Приймати без роздумів.